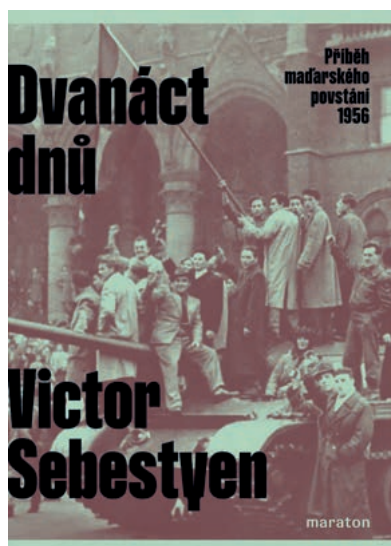

Victor SEBESTYÉN

Dvanáct dnů. Příběh maďarského povstání 1956

z angličtiny přeložil Pavel Pokorný

Maraton, Praha 2024, 424 s.

 V roce 2012 jsem měl možnost navštívit Budapešť. Účastnil jsem se tehdy diskuse o důležitosti a nezastupitelnosti archivních fondů z provenience bezpečnostních složek pro poznávání minulosti s důrazem na totalitní komunistický režim. V rámci konference jsem navštívil budovu parlamentu a ve volných chvílích korzoval po širokých třídách hlavního města Maďarska. Pohyboval jsem se po místech, kde se v říjnu a listopadu 1956 odehrávaly tvrdé boje. Vše bylo stále ještě jasně zřetelné na fasádách budov. Této zásadní křižovatce moderních maďarských dějin se věnuje vizuálně nenápadná kniha *Dvanáct dnů*, jejímž autorovi bylo jen několik měsíců, když s ním rodiče po porážce protikomunistického povstání utekli z rodné Budapešti.

Victor Sebestyén během své kariéry psal do významných listů ve

Velké Británii (*The Times*) a USA (*The New York Times*). Byl přímým svědkem pádu komunismu ve východní Evropě. Zasloučeně informoval nejen o zhroutilí Sovětského svazu, ale také o hrůze balkánských válek devadesátých let 20. století. Napsal několik velmi pozitivně hodnocených knih. Českému čtenáři není jeho jméno neznámé, neboť v roce 2011 zde vyšla jeho práce 1989. *Pád východního bloku* (*Revolution 1989. The Fall of the Soviet Empire*, 2009) a o deset let později podnětná a mimořádná biografie *Lenin. Osobnost, ideologie, teror* (*Lenin the Dictator. An Intimate Portrait*, 2017). Jeho prvotina z roku 2006 o maďarském protikomunistickém povstání česky vyšla v roce 2024.

O čem kniha je? Maďarské protikomunistické povstání souviselo s politikou destalinizace zahájené na XX. sjezdu KSSS v únoru 1956. První tajemník sovětské komunistické strany Nikita Sergejevič Chruščov v tajném referátu na uzavřeném jednání opatrně předestřel povahu a podobu sovětského režimu, přičemž podle něj všechnu vinu za zločiny, problémy a nedostatky nesl v březnu 1953 zesnulý J. V. Stalin.

Teze Chruščovova referátu znamenaly pro všechny zúčastněné představitele dokonalý šok. Až dosud nezpochybnitelný, obdivovaný a uctíváný sovětský vůdce dostal podobu odporné lidské kreatury. Chruščov předpokládal, že nejen v SSSR bude následovat konstruktivní kritika dosavadního stylu vládnutí, odehrávající se pod bedlivým dohledem aparátu komunistické strany a bezpečnostních struktur. Nebylo ale pro něj přijatelné, aby taková diskuse překonala stanovené limity a stala se věcí veřejnou. Jenže právě k tomu došlo v Maďarsku.

Maďarský stalinistický exponent Mátyás Rákosi nemohl takovou diskusi přežít a v červenci 1956 byl odvolán

ze všech svých stranických funkcí (žil posléze v exilu v SSSR, kde v únoru 1971 zemřel). Nahradiť ho ovšem stejně politicky konzervativní Ernő Gerő. Společnost očekávala změny, uvolnění a liberalizaci. Vznikala studentská diskusní fóra, která postupně rozšiřovala svůj dosah a vliv. A právě emancipace občanské společnosti vyděsila sovětské politické a vojenské kruhy. Navíc se k moci dostávali lidé, kteří se v předchozím stalinistickém režimu ocitli v nemilosti nebo přímo ve vězení. Byli to například János Kádár a Imre Nagy. Oba jmenovaní posléze sehráli v tragickém příběhu maďarského povstání diametrálně odlišné role.

Vládnoucí maďarské kruhy čelily novým výzvám a situacím, na které nebyly zvyklé a připravené. Objevovaly se totiž požadavky, aby osoby odpovědné za komunistické zločiny a kritický hospodářský stav byly důsledně potrestány, aby byl nastolen politický pluralismus a byla obnovena státní suverenity a konečně aby Maďarsko vystoupilo z Varšavské smlouvy a po rakouském vzoru se stalo neutrálním státem. To ale byly záležitosti, které Moskva nemohla nechat bez odezvy. Nejdříve spolehala na to, že si maďarská strana vše vyřeší vlastními silami. Posléze Sověti po zprávách od velvyslance Jurije Andropova a se souhlasem maďarského premiéra Nagye připravovali plán vojenského zásahu.

Situace eskalovala poté, co se 23. října 1956 k masové demonstraci studentů a dělníků přidali i nasazení vojáci. Ve vyhrocené atmosféře došlo v následujících hodinách a dnech k útokům na stranické a správní úřady a na budovy, které byly spojeny s nenáviděnými bezpečnostními složkami ÁVH. Nežůstalo ale pouze u poškození těchto objektů. V průběhu povstání byla v Budapešti rovněž zničena Stalinova socha. Sovětské tanky se

dostaly do tvrdých pouličních střetů, přibývalo obětí na životech. Na konci října došlo k zastavení bojů. Zdálo se, že nastal klid pro další politická jednání.

Vedení KSSS však během několika hodin svůj přístup vůči Budapešti změnilo. Po jakémisi vynuceném tolerantním modu zvolilo nekompromisní postup, vojenskou operaci nazvanou Vichr. Jak správně upozornil historik Karel Durman, Chruščov projednal tento krok se svými satelity ve střední a východní Evropě – s Polskem, Československem, Bulharskem a Rumunskem; pro zásah se vyslovili i Čína, Jugoslávie a představitelé italských komunistů. Zdrženliví vůči takovému řešení byli pouze Poláci a ze sovětského vedení Anastáz Mikojan.

Po krátkém zklidnění situace vypukly v maďarských městech na začátku listopadu 1956 znovu boje. Byly ještě krvavější. Maďarské síly vzdorovaly, ale proti nasazeným a plně vyzbrojeným třinácti sovětským divizím neměly šanci. Během bojů zahynuly minimálně čtyři tisíce Maďarů, tisíce dalších byly těžce zraněny. Sověti později uváděli ztráty v rozmezí 669 až 770 mrtvých vojáků. Tato čísla se pochopitelně nedala nezávisle ověřit.

János Kádár, který mezitím z Budapešti zmizel, se vrátil se sovětskými tanky v zádech jako nový reprezentant komunistického režimu. Legalizoval vpád sovětských vojsk tzv. zvacím dopisem. Stanul v čele dělnicko-rolnické vlády a podílel se na další sovětizaci země. Odplata byla mimořádně tvrdá: popravy tzv. kontrarevolucionářů a vynucená emigrace statisíců lidí do zahraničí. Kádár pod bdělým sovětským dohledem vytvořil v zemi specifický, tzv. gulášový socialismus, pro který bylo charakteristické heslo: kdo nejde proti nám, jde s námi.

Všechny tyto události se odehrávaly v atmosféře vypjatého politické-

ho, ekonomického a vojenského soupeření mezi Východem a Západem. Od konce druhé světové války se za železnou oponou vytvořily stalinistické komunistické režimy tvrdě pronásledující své, i jen potenciální oponenty. Povstání v Německé demokratické republice v červnu 1953 ukázalo, že Sověti se nezdřáhali hájit své geopolitické a strategické zájmy s použitím armády. Přesto i poté věřili obyvatelé porobené Evropy, že jednoho dne dojde ke konfrontaci, ze které západní demokracie vyjdou vítězně. Nejrozumnější cestami, včetně rozhlasových relací, pak byli ujišťováni o tom, že je Západ neopustí, že mají hrdinně vzdorovat a bojovat za lidská a občanská práva a svobody.

Ve stejném období sledovala světová veřejnost s obavami a znepokojením vyhrcoanou suezskou krizi. V červenci 1956 egyptský prezident Gamál Abd an-Násir oznámil znárodnění Suezského průplavu. Vybírané poplatky měly nově posloužit Egyptu jako zdroj pro financování výstavby přehrady v Asuánu. Britští a francouzští investoři dosud vlastnící většinu akcií Společnosti Suezského průplavu tak rázem přišli o dosavadní příjmy. Politické kruhy v Paříži a Londýně zahájily přípravy vojenské akce, která měla v Káhiře změnit režim a vrátit stav před červenec 1956. Snažily se získat podporu, respektive alespoň souhlas USA. To se jim ale nepovedlo. Předpokládali, že Washington proti jejich společné akci nezasáhne. Dohodli se s Izraelem a ten v koordinaci s nimi zahájil 29. října 1956 vojenskou akci. Francouzsko-britské síly se posléze vylodily nedaleko Suez, aby zde hájily své zájmy. Akce se ale dočkala odsouzení nejen od SSSR, ale také od USA. Celý plán tak politicky i vojensky zkrachoval.

Maďarské protikomunistické povstání ukázalo smutnou a výmluv-

nou realitu. Americká politika zatlačování komunismu narazila na své výrazné limity. Spojené státy maďarské bojovníky nepodpořily a jen sledovaly jejich marný vzdor. Akceptovaly brutální postup Sovětů v jejich mocenské sféře a potvrdily tak dosavadní status quo. Vše se totiž odehrávalo v době prezidentských voleb v USA a prezident Dwight D. Eisenhower, který obhájoval mandát, nemohl potřebovat vyhrcoání mezinárodní situace. Obdobně tomu bylo u politiků v Kremlu. Ani sovětský vůdce Nikita S. Chruščov nesměl i jen naznačit slabost či pochopení pro specifickou maďarského vývoje. To by byl začátek jeho pádu. Volil tedy osvědčené postupy. Maďaři bojující proti sovětské mocenské mašinérii byli později označeni za kontrarevolucionáře a sovětský vojenský zásah oslavován jako nezbytná pomoc.

Sebestyenova kniha je členěna do třiceti čtyř kapitol. Zasazuje události října a listopadu 1956 do širšího kontextu událostí po druhé světové válce. Jde o dramatický, až detektivně vystavěný a poutavě napsaný příběh, v němž čtenář sleduje mozaiku dění v Maďarsku, ve Washingtonu a v Moskvě. Vzniklá analýza je vhodně doplněna o svědectví přeživších osob. S napětím jsem otáčel další stránky, vnímal jsem osudy aktérů a při tom všem jsem věděl, že konec bude tragický. Zcela souhlasím s Igorem Lukešem, který o knize uvedl: „*Výsledkem je nesmírně působivý příběh, který jen málokdo odloží, aniž by se dostal až na jeho úplný konec.*“ Sebestyenova kniha v sobě nese mnoho jasných a nezpochybnitelných sdělení. Ten, kdo chce pochopit, jak fungoval a čeho byl schopen sovětský komunismus, ať si ji přečte.

Jan Kalous